

MYTH, SYMBOL AND METAPHOR IN OCTAVIAN PALER'S *THE SHADOW OF WORDS* VOLUME

Judit-Mária SZILÁGYI (SZÖVÉRFI), PhD Candidate,
„Petru Maior” University of Tîrgu Mureş

Abstract: *In this study, we will analyze in detail the volume of poems The Shadow of Words Umbra, by Octavian Paler, which wasn't noticed by the criticism of its time. We propose therefore, to closely observe the dominant behavioral features the poetic consciousness, the symbols and myths enforced within the poems as well as the numerous meanings attached to these, based on the cultural coordinates emphasized by the author. The author's lyrical oeuvre is not prodigious, though this volume could perchance contribute to the full image of the overall post-war poetry, as it is situated in the direct lineage of modern poets. Octavian Paler draws our attention to an accentuated metaphorical force, a poignance of emotions, fresh poetical denotations and keen awareness of the passing of time. The poet transliterates his own emotions through poetry that is both lyrical and dispassionate, into verses that are confiding, undertaken while reverberating in a mythological way.*

Keywords: *symbol, myth, shadow of words, lyrical denotations-definitions, Octavian Paler*

Poezia lui Octavian Paler reprezintă un exercițiu al confesiunii, prin care se depășește limita rostirii prin scufundări și reapariții ale unor conținuturi imaginare, care se produc la presiunea culturii, a gândirii magice și a dominantelor identitare. În acest sens, este relevantă mărturisirea autorului prin care susține că întotdeauna a fost un introvertit, a încercat ca pe tot parcursul operei sale să rămână autentic prin sinceritatea expresiei. De asemenea, ne dezvăluie „că literatura a fost, pentru mine, o defulare”¹, scrisul devenind o descărcare, o descătușare a elementelor esențiale. Scrisul produce schimbarea zodiei, astfel, el nu suferă doar o mișcare de întoarcere spre el însuși², ci se avântă în viziuni poetice care devin un excurs revelatoriu într-un

¹Daniel Cristea-Enache, *Octavian Paler - Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*, Editura Polirom, Iași, 2012, p. 19.

² „am stat foarte prost cu posibilitatea de a combate <racul> din mine.” se confesează Octavia Paler în Octavian, Paler, *Scrisori imaginare*, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 39.

teritoriu fascinant, al geografiei intime. Pornind de la această ipoteză vom aborda o analiză tematico-hermeneutică asupra volumului de versuri *Umbra cuvintelor*.

Opera lui Octavian Paler are o tematică unitară și în parte limitată, astfel că exegeza consemnează faptul că „lirica lui Octavian Paler concentrează aceleași teme și obsesii ce le vom regăsi în romanele și eseurile de mai târziu”³. Gheorghe Crăciun într-un volum dedicat poeziei consideră că lirica „e un limbaj care interferează continuu cu alte limbaje”⁴, și iată că stilul aforistic este susținut și de Mircea Zăciu, care opiniază că poemele din volumul *Umbra cuvintelor* sunt „poeme lapidare, aforistice, în acord cu termenul originar al definiției (în grecescul *aphorismos*).⁵ Poemele ilustrează stări de spirit sau o anume afectivitate, elemente de peisaj sau fenomene ale naturii și deseori concepte cu substrat ontologic. Pe tot parcursul acestor poeme stilul este „sentențios, frazarea riguroasă și rece maschează nostalgiile unui sentimental incurabil, evitând astfel registrul elegiac”⁶. Poetul Paler se regăsește într-o expresie reflexivă specifică șazeciștilor, fapt subliniat și de Eugen Simion: „liniștea pietrei ce se mistuie în statui, tăcerile uitate în vinuri, albul care este tăcerea cuvintelor, nucii care curg în somn, frunzele din copacul original care rătăcesc pe cer sunt temele formulate aforistic în *Umbra cuvintelor*”⁷.

Octavian Paler se definește ca un introvertit, un însingurat, îndepărtat de lumea reală, având nevoia de a se contopi cu o instanță exterioară în frica lui permanentă de moarte, chiar și la o vârstă mai înaintată. El are o atitudine disprețuitoare față de acea viață practică, înțeleasă ca un regres spiritual și pledează pentru evidențierea esenței, a unui centru al trăirii pe care îl va căuta în transcrierea lirică. Aceste aspecte esențiale cu nuanță ontologică, ne determină, să observăm, că versul lui Paler propune un cuvânt reflexiv, o poezie ce îl îndepărtează de comun, de rudimentar, pentru un salt în meditație. Astfel „Eul poetic pur, individualitatea subiectivă ireductibilă devine astfel o oglindă a

³Radu Sorescu, *Opera lui Octavian Paler*, Editura Scrisul Românesc Fundația-Editura, Craiova, 2012, p. 105.

⁴Gheorghe Crăciun, *Aisbergul poeziei moderne*, Editura Paralela 45, Pitești, 2009, p. 54.

⁵Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coord.), *Dicționarul scriitorilor români*, M-Q, Editura Albatros, București, 2001, p. 561.

⁶*Idem*.

⁷Eugen Simion, *Dicționarul general al literaturii române, P/R*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006, p. 19.

conștiinței în care este proiectată realitatea limbajului.”⁸. Totodată, pentru Paler confesiunea devine o terapie, iar singurătatea se poate vindeca doar prin *logos*, căci „...mă apasă singurătatea trăiam în cușca ca într-o „machine de langage” ce amintește de Paul Valéry. Astfel, a scrie poezie, a se juca cu *logosul*, devine un act de chibzuință, un travaliu reflectant, care temperează elanul poetic, astfel poezia devine obiect de meditație și factor motivant pentru poet.” El are nevoie de *logos*, de scriere⁹, de ansamblarea propriului labirint.

Pe urmele lui Gheorghe Crăciun, considerăm că poezie este o vorbire deviantă față de codul limbii obișnuite, astfel „poezia e un fapt de limbaj și puritatea intuițiilor și actelor contemplative care-i constituie substanța”¹⁰. În punctul de plecare al operei poetice se situează un eu pur, care este o individualitate subiectivă, devenind pe parcursul actului creării o oglindă a conștiinței în care se proiectează realitatea limbajului. Astfel poezia reflexivă este o formă de îndepărtare a limbajului poetic, de norma comunicării uzuale, dusă până la stadiul în care lingvistic, textul poetic devine obiect al meditației, astfel apar formele pure ale cuvintelor, metaforice, geometrice, metafizice. Poezia reflexivă întâlnește implacabil în traseul lui de realizare tăcerea, neantul, indicibilul, limitele. Refuzul vieții practice duce la disprețuirea realismului, al manifestărilor empirice, produce o poezie anti-realistă, ostilă, impersonală, învăluită în răceală și „misterul propriei sale unicități”¹¹. În poezia reflexivă relația duală eu-lume devine nonpertinentă, în care eul simte nevoie de a se contopi cu o instanță exterioară (natura, *logosul*, Dumnezeu, inconștientul colectiv, etc), iar căutarea de sine devine echivalentă cu descoperirea unei esențe, a unui miez ascuns al existenței, cu funcție de motivație al realizării operei de artă. În această măsură eul liric devine artistic, esențial și imaginația, fantezia creatoare nu produce modificări la nivelul realului ci în atitudinea poetului față de real. Limbajul poeziei reflexivă este un mediator de metafore, simboluri, viziuni, hiperbole, ambiguitate și plurisemantism.

Am amintit mai înainte latura introvertită¹² a lui Octavian Paler, acest aspect se revarsă asupra operei sale, și în special asupra poeziei sale,

⁸ Gheorghe Crăciun, *op. cit.*, p. 356.

⁹ Octavian Paler, *Un om norocos*, Editura Cartea Românească, București, 1984, p. 196.

¹⁰ *Ibidem*, p. 356.

¹¹ *Ibidem*, p. 356.

¹² Daniel Cristea-Enache, *op. cit.*, p. 13.

astfel avem de-a face cu o poezie reflexivă, care este menită să nu comunice, deoarece nu dorește să ofere niciun fel de deschidere spre exterior. Îndepărtat de lumea reală¹³ și nevoia contopirii cu o instanță exterioară¹⁴ sunt alte aspecte care demonstrează latura reflexivă a operei lirice ale lui Octavian Paler.

Octavian Paler prin mutațiile formale și ideatice poate fi încadrat în generația șaizecistă, dar prin unele tematici abordate este și un romantic, iar prin cuvintele șocante utilizate un poet al tranzitivității. Prin această remarcă, ne oprim asupra teoriei lui Mircea Martin, „generația nu generează de la sine valori. Generația trebuie să se justifice prin creație, adică prin opere, iar la opere se ajunge prin singurătate și tristețe. [...] Ea e doar un ritual cotidian de trecere spre solitudinea necesară creației, astfel spus, o <ficțiune necesară>”¹⁵. Astfel poezia lui Octavian Paler nu este generată de particularitățile poeziei neomoderniste, ci de sentimentul singurătății, omniprezentă pe parcursul vieții sale și de suferințele generate de această solitudine acută și de corolarul problemelor existențiale.

Exegeza literară îl încadrează pe poet în rândul poezilor romantici, susținând aceasta prin multitudinea elementelor romantice, și a tonului melancolic, singurul poem, care îl detașează pe Octavian Paler de romantici, ar fi ultimul, „un simili-testament arghezian”¹⁶. Acest poem ilustrează conceptul iubirii storge¹⁷, această poezie, cu titlu de *Scrisoare*, ilustrează un fel de testament în care sunt evidențiate acele circumstanțe în care au trăit strămoșii, între care se va întoarce și tatăl, dar îi oferă ce a primit și el, la rândul lui, „O sete dureroasă de urcuș/ și-un dor înalt, înalt ca Făgărașii”¹⁸.

¹³*Idem*, p. 20.

¹⁴ A se vedea legăturile scriitorului cu Dumnezeu, căutarea instanței superioare pe tot parcursul operei, ajungând și la o vârstă înaintată, când această căutare devine una esențială, „Eu am nevoie și nu l-am găsit”, *Idem*, p. 18.

¹⁵Mircea Martin, *Generație și creație*, ediția a II-a nerevăzută, dar adăugită, ediție îngrijită și postfață de Gheorghe Jurma, Editura Timpul, Reșița, 2000, p. 191.

¹⁶*Idem*.

¹⁷A se vedea cei patru termeni referitori la iubire în cultura greacă, iubirea storge este unul dintre cei patru, care ilustrează un fel de atașament, iubire necondiționată, afecțiune, legătura organică dinre părinte și copil, fiind cel mai natural din cauza lipsei de constrângeri.

¹⁸Octavian Paler, *Umbra cuvintelor. Definiții lirice*, Editura Eminescu, București, 1970, p. 141.

După părerea mea în afară de încadrarea lui în lirica romantică și modernă, Octavian Paler este un poet șazecist prin promovarea poeziei ca formă de cunoaștere, prin conturarea crizei existențiale a omului modern, prin evidențierea fondului identitar oferit de temele recurente lirici lui Octavian Paler, printre care se numără, interiorizarea, poezia obiectualului, al reflexivului. Dezvăluirea metafizicului consubstanțial ființei concrete, reale prin metaforă și alegoriile ample dezvoltate pe parcursul volumului. Revelația naturalului ca proces al contemplației livresti se desprinde din poemele lui Octavian Paler prin simbolurile identitare, satul natal, copilăria, rădăcinile, ramurile.

Lirica lui Octavian Paler stă sub semnul biografismului și nu poate fi interpretată fără a cunoaște restul operei, „Lirica lui Octavian Paler concentrează aceleași teme și obsesii ce le vom regăsi în romanele și eseurile de mai târziu”¹⁹. Poemele din acest volum de versuri încearcă o interpretare a simbolurilor care vor fi dezbătute pe parcursul operei sale, însă maniera artistică pe care o utilizează în scrierea acestor poeme, este cu totul particulară.

Octavian Paler este neconținut un adevărat romantic²⁰, acest aspect fiind susținut de exegeza literară în diferite situații, totuși poezia lui se apropie de modernismul lui Blaga, de mesianismul lui Arghezi, de ludicul din poemele lui Marin Sorescu, de vizionarismul la nivel ontologic al Anei Blandiana, și de ludicul neomodernist și profunzimea ideilor preluate de la Nichita Stănescu. Toate aceste aspecte întâlnite la poeții enumerați mai sus se pot întrezări la Octavian Paler. Se poate pune întrebarea: cum este posibil ca un poet, scriitor, care se afirmă destul de târziu în literatură, să alieze în atât de multe curente și ideologii artistice. Răspunsul la această interogație este unul cât se poate de evident pentru cel care cunoaște îndeaproape personajul cultural Octavian Paler, trebuie știut despre el că una dintre pasiunile lui cele mai constructive, era lectura, citea tot ce lua în mână, dorea să cuprindă cât mai mult.

Eul e un îndrăgostit, ce determină lectura spre o retorică a echilibrului, a urmei prin dialog (Tu-Eu). Lupta continuă între aici și dincolo, între primul și cel din urmă, pledându-se pentru găsirea esenței, „Tu cocori pe

¹⁹Radu Sorescu, *op.cit.*, p. 105.

²⁰ coord. Marin Bucur, *Literatura română contemporană I. Poezia*, Editura Academiei Republicii Socialiste Române, București, 1980, p. 467.

cuvintele spuse. Și eu urc pe/ tăceri./ Fiecare va duce dincolo de cuvinte dragostea noastră./ Tu, înainte de primul./ Eu, după cel din urmă.”²¹

Eul impersonal din poemul *Definiția contemplației* apare prin „ochii rotunzi”²², ochiul fiind capul de serie dintre organele de simț, poate servi la cea mai complexă și completă cunoaștere, este capabil de a surprinde o imagine globală asupra obiectului. Totuși forma acestor ochi, chiar dacă, este asociată cu forma pământului, nu oferă vizibilitate globală asupra cerului, și asupra „părți răsturnate în noi”²³. Prin concluzie, organului fizic al eului liric i se oferă o vedere limitată, astfel acesta trebuie înlocuită cu ochiul interior germinativ.

Experiența este una catabasică prin care se poate construi armonia originară a ființei, iar această existență demonstrează latura reflexivă a acestei opere literare prin aspirațiile eului liric de a se contopi cu o instanță exterioară, care poate fi Dumnezeu, Natura sau chiar Logos-ul. Astfel logos-ul devine o *Definiție a vorbelor nerostite*²⁴, iar căutarea de sine a eului se confundă cu aspirațiile lui. Legătura eului cu lumea divină, cu lumina acestei lumi apare și în poezia *Definiția tautologică*, unde e evidențiat diferența dintre lumină și absența lui. Astfel lumina, drumul spre lumină poate fi o stare de a rezona cu elementele vitale ale lumii, o stare de dilatare prin care eul poetic poate intra în relație de simbioză cu lumea exterioară, superioară. Această dilatare se poate asocia cu cea a lui Erwin Rohde, „stare ce permite fuziunea derizoriului și banalului cu neprevăzutul, a adâncului cu înaltul, a profanului cu sacrul.”²⁵, „Lumina e absența-ntunericului./ Atât știu despre lumina sobolii.”²⁶

Eul problematizant își manifestă interogațiile existențiale în elemente ale mineralului, prin atemporalitatea pietrei ajungem la interdependența dualismului eu-lume susținut de poezia reflexivă. „Când apa se va umple de pietre,/ întrebările se vor lovi una de alta/ și vor ucide

²¹ Octavian Paler, *Umbra cuvintelor. Definiții lirice*, ed. cit, p. 63.

²² *Idem*, p. 86.

²³ *Idem*, p. 86.

²⁴ *Idem*, p. 89.

²⁵ Erwin Rohde, *Psyche*, traducere de Mircea Popescu, Editura Meridiane, București, 1985, p. 127.

²⁶ Octavian Paler, *op. cit.*, p. 101.

fântâna.”²⁷, piatra nu există în timp doar în spațiu, astfel e antiistorică și atemporală²⁸.

Pentru eul poetic palerian fenomenele naturii sunt în neconcordanță cu cele ale umanului, în care ultimul rămâne întotdeauna cu un pas în urmă față de primul, „Zăpezile au orbit de-atâta alb/ și cad indiferente pe lupi halucinați,/ pe tuse grea, geroasă, a clopotelor vechi/ ca păsările istovite de nesfârșitul mării/ închipuindu-și că și ele sunt o mare/ nemărginită de albă,/ incoruptibil albă,/ de care vor să uite dormind până la țarm.”²⁹.

Poemul intitulat *Definiția mărului tăiat* sugerează acea perfectă corespondență transemperică dintre semn și obiect, dintre măr și țipăt³⁰, dintre eu și tu prin care se produce totalitatea, acel element al dualului, al dublului, care devine de nedespărțit: „Cum ar putea fi tăiat în două un țipăt?/ O parte să se cheme: eu./ O parte să se cheme: tu./ Nici una din cele două părți ale lui/ nu mai are atunci înțeles./ Rămân doar silabe ciudate/ despărțite de-a rană.”³¹ Astfel eul poetic prin această corespondență și în acest poem este impersonal încercând să se desprindă de condiționările empirice ale biograficului. Acestui poem i se poate asocia *Definiția nesomnului*, unde apare țipătul memoriei, amintirile din adâncurile ființei, unde se ascund acele umbre, nuci și ploi, care sugerează tainele, rădăcinile și izvoarele ființei poetice. Astfel eului poetic i se asociază un statut cu dorințe aprinse de a descoperi esențele ascunse ale existenței, care pe parcursul procesului de dezvoltare devin factori motivaționali. Eul poetic nu este unul care dorește să comunice, nu e menită să se deschidă spre interior, pentru el miezul se cheamă tăcere, iar prin această tăcere se vor conștientiza întrebările: „Închis într-o coajă de sunet/ nimicul e miez/ și se cheamă tăcere./ Aș sfârâma coaja de

²⁷ *Idem*, p.115.

²⁸ Această premisă este una dintre factorii cei mai importanți susținut de Gheorghe Crăciun, op. cit., pp. 352-363.

²⁹ Octavian Paler, *Umbra cuvintelor. Definiții lirice*, ed. cit., p. 129.

³⁰ În romanul *Viața pe un peron*, Editura Polirom, Iași, 2011, de Octavian Paler, apare la o frizerie o femeie, care țipă în continuu, dar oamenii din jurul ei parcă ar sta toți sub niște cruste de sticlă și nu ar auzi, acest țipăt, dar protagonistul romanului, profesorul de istorie, aude acest țipăt și nu poate scăpa de acest element auditiv enervant. Acest strigăt ne poate călăuzi la pictura lui Edvard Munch, care ilustrează un țipăt care provine dintr-o suferință interioară ilustrată pe pictor cu ouloarea roșatică a apusului de soare, o imagine melancolică a omului zdrobit de angoasele existențiale.

³¹ Octavian Paler, *Umbra cuvintelor. Definiții lirice*, ed. cit., p. 19.

sunet./ Dar ce se voi găsi?/ Poate propria mea întrebare.”³² Atemporalitatea din poezia impersonală se poate recunoaște în poemul *Definiția deșertului*, unde singurul timp al deșertului e nisipul. O ipostază asemănătoare se poate întrepătrunde și în poemul *Definiția drumurilor*, unde drumurile concentrice sunt cele interioare, esențialul se ascunde în interiorul ființei umane, ca și înlăuntrul copacului, elementul esențial, ca simbolică a volumului. Aceste cercuri concentrice depind de vârsta noastră, asociată vârstei copacului, ceea ce sugerează dorința arzătoare a poetului de a se contopi cu o instanță exterioară, în cazul acestei poezii cu Natura.

Lirica lui Octavian Paler poate fi interpretată datorită limbajului său expresiv, într-o etapă a vizionarismului prin poeme cu caracter obiectual și care valorifică tema călătoriei. Pe de altă parte în poeme ale conștiinței în care eul se interiorizează și percepe destinul sub orizontul evoluției.

Tematica obiectualului în poeziile lui Octavian Paler se reflectă asupra anumitor elemente, care pe parcursul operei sale devin leitmotive, simboluri existențiale, prin care se autodefinește. Printre aceste elemente putem aminti: floarea de colț, casa, marea, liniile paralele, fructele, ferba, paradoxul, soarele, ceața, vidul, insula, izvoarele, somnul, mărul tăiat, lacurile de munte.

O poezie semnificativă pentru poemele viziunii, ale imaginarului incluzându-se în tematica obiectuală este *Definiția salcâmului*. Salcâmul fiind arborele sacru, în cultura indică i se atribuie semnificații multiple, în poezia lui Octavian Paler „Setea a luat formă de arbore/ să capete rădăcini/ să caute apă-n pământ.”³³ Setea de cunoaștere s-a metamorfozat și a devenit un arbore sacru, care își întinde ramurile către cer, dar prin rădăcini comunică cu lumea subterană și astfel cu pământul-mamă. Elementul original este o comunicare tridimensională: subteran, terestru, celesc, astfel ajungând la conceptul de *axis mundi* identificat și în alte poezii ale volumului. Însă în acest poem, care este o artă poetică, această comunicare spectrală este identificat cu drumul, calea, care este devenirea poetică, un proces prin care eul liric se definește pe sine însuși, el nu poate exista fără creație, pentru el calea către spiritualitate, înălțarea sufletească se va realiza cu ajutorul acestui

³² *Ibidem*, p. 45.

³³ *Ibidem*, p. 23.

drum, care este o metaforă a ascensiunii prin care se realizează logosul cu rezonanțe ale psycheului.

Poetica obiectualului este specifică generației 60'-70' deoarece o putem întâlni și la Petre Stoica în poezia *Iepuri și anotimpuri* la Angela Marinescu în poeziile *Prăpastia* sau *Ceară*.

Tema călătoriei este o temă predilectă pentru toată opera scriitorului, nu numai în poezie ci și în jurnalele lui de călătorie, și în romanele sale apare în diferite ipostaze. Aspectul călătoriei este important poate pentru că scriitorul pe tot parcursul vieții sale, călătorește, în Egipt, în Grecia, în Italia, la Marea Neagră, în Statele Unite ale Americii, dar recunoaște că el se simte în siguranță între munți și în largul său vara la mare. Un alt aspect esențial ar fi mărturisirea lui, că are impresia că în viața lui anterioară a trăit în Italia.

Pentru a putea ilustra tema călătoriei cât se poate de autentic, am ales interpretarea poemului *Definiția drumurilor*. În interpretarea de mai sus a acestui poem am ajuns la concluzia că drumurile exterioare și interioare se intersectează la nivelul cunoașterii de sine, care se poate realiza prin identificarea căilor interioare ale ființei, care sunt legate de elementele originare, cum ar fi rădăcinile, de temporalitate, trecut-prezent-viitor și nu în ultimul rând de concentricitatea acestor drumuri și de eventualele labirinturi epifanice, prin care eul rătăcindu-se va reuși să dobândească lecțiile lui de viață.

Evoluția fiind un aspect esențial al fiecărui om, fără creștere spirituală, intelectuală nu există creație. Pentru Octavian Paler creșterea înseamnă autocunoaștere, autodefinire, drum concentric spre interior, ca înlăuntrul ființei, al sufletului, al spiritului să se găsească adevărata cunoaștere fără de care nu există înțelepciune.

Un poem reprezentativ pentru tema evoluției este *Definiția ipotezei*, unde metafora ancoră este ipoteza, care reprezintă o răsturnare a unui spirit ce caută altceva. Imaginea reflex va defini pretextul originarului. Elementele contradictorii dar complementare ale acestui poem, cer-mare, luna-obrazul lumii, creează impresia de lume privită în oglindă, ceea ce ne invocă pe plan simetric, o imagine răsturnată, astfel întreaga lume și gândire pare a fi „un uriaș joc de oglinzi”³⁴, declanșând o imagine a facerii lumii, în care arborele originar are rădăcinile înfipte în cer, parcă ar fi plantat invers, astfel „obrazul nostru pământesc” ar putea fi completat de

³⁴ Andrei, Pleșu, *Despre îngeri*, Editura Humanitas, București, 2003, p. 186.

un înger , iar ca să te poți apropia de această lume trebuie să trăiești într-o permanență oglindire, pentru a putea zări „Realul prim”³⁵.

Am afirmat mai înainte că interiorizarea este principalul tărâm fertil pentru cunoașterea adevărată, astfel tema centrală și poate cea mai importantă este poezia interiorizării.

Un poem semnificativ pentru tema interiorizării este *Definiția absenței*, „Albul e tăcerea culorilor”³⁶. Absență, tăcere, meditație intensă, epuizare și forță sunt cuvintele unui eu modern, care dă șansă complementarității, rupturii și întrepătrunderii. Albul fiind o culoare pentru romantici, iar pentru simbolisti incolorul, pentru poeții moderni și postmoderni poate fi unirea tuturor culorilor. În alchimie decolorarea sau albirea (albedo) este semnul că după înnegrire (nigredo) materia primară se află pe drumul spre piatra filosofală.³⁷ Astfel piatra filosofală există oriunde, chiar dacă pare camuflat în alb. O analogie cu această temă se poate identifica la poetul Cezar Baltag, poet al generației 60`, unde poezia se întoarce spre interiorizare și spre confesiune. Astfel în poezia *Răsfrângerii de fulger înnoptat* apare o emotivitate tehnică și o reflectare a eului creator, „Crinii de palidă flacăără/ ai miazănoaptei se-aprind./ Inima mea e castelul/ prin care trece Hamlet citind.// Cui cânti uitarea ta bolindă,/ tu, stearpă risipă de tei?/ Nu lăsați să se-nece Ofelie/ în verdele ochilor mei.// Bântuie luna, E-o toamnă/ a frunzelor din capitel./ În stânga tace Horațio/ sau numai o parte din el.”³⁸ Criticul Alexandru Cistelean susține această interiorizare a poeziei lui Cezar Baltag, „«Răsfrângerile» lui Baltag, implicând ideea unei poetici a oglinirii sinelui în preajmă și a cosmosului în eu, rămân proiecțiile unitare, dar frâiele poemului sunt date mai degrabă pe mâna abilității, a inventivității metaforice, decât ținute de o sistematică interiorizată a viziunii.”³⁹ Reflecția, oglinirea se poate regăsi și în volumul *Umbra cuvintelor* de Octavian Paler, prin metaforele luminii, a oglinzi și prin latura impersonală a poeziilor susținută de relația esențială a eului cu lumea.

³⁵ *Ibidem*, p. 188.

³⁶ Octavian Paler, *Umbra cuvintelor. Definiții lirice*, ed. cit., p. 20.

³⁷ Cf. Françoise Bonardel, *Filosofia alchimiei. Marea opera și modernitate*, traducere de Irina Bădescu și Ana Vancu, Editura Polirom, Iași, 2000, pp. 276-281.

³⁸ Cezar Baltag, *op. cit.* p. 14.

³⁹ Alexandru Cistelean, *Istoria literaturii române. Epoca postbelică*- curs pentru uzul studenților, Editura Universității „Petru Maior”, Tg-Mureș, 2007, p. 39.

Un alt leitmotiv al poeziilor lui Octavian Paler este pleoapa, care sugerează vederea, văzul dar în același timp poate fi și poarta prin care intră lumina, sau privind într-o oglindă poate fi memoria. Problematika amintirii se stabilește între interioritate și reflexivitate, privirea interiorizată constituie un impas către memoria colectivă⁴⁰.

Poemul cu care debutează volumul aparține tot interiorizării, aici avem o serie de poeme care se încadrează în această tematică. Seria de paralelisme oferă o lectură a verticalității unui om ajuns la maturitate. Această etapă a vieții este definită prin metafora echinocțiului de toamnă, revigorându-se la acest moment forța revelatoare a dublului, balansul între memoria colectivă, cea afectivă și onirism: „La echinocțiul de toamnă/ lumina e egală cu umbra./ La echinocțiul de toamnă/ memoria e egală cu visul.”⁴¹ E vorba de omul conștient de el și de alții, de profunzimea originilor și a legăturilor, implicit creează de-a lungul vieții. Versul are conștiință și certitudine, ambele specifice maturității asumate: „o tâmplă e egală cu alta”⁴².

Limbajul reflexiv utilizează simboluri și metafore, printre care copacul, lumina, mineralul sunt unele dintre cele mai semnificative pentru acest volum de versuri.

Orientarea subversivă a atenției poetice este tendința de a așeza discursul liric sub semnul copacului. Corelație cu „arborele vieții”⁴³, apare în foarte multe poezii în diferite ipostaze, ce se concretizează în imaginea: *copacului, nucilor, crengilor, rădăcinilor, trunchiului, semințelor, arborilor, brazilor* etc. Verticalitatea pomului orientează în mod ireversibil devenirea și-o umanizează, apropiind-o de poziția verticală, specifică insului, astfel imaginea omului ne face să traversăm de la ciclicitate la progresism⁴⁴. Această trecere se poate urmări și în poemele lui Octavian Paler. Dacă în poeziile obiectuale apar elementele cercului, atunci în poeziile interiorizate apare progresismul. Creșterea astfel, trebuie să fie

⁴⁰ Cf. Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitare*, traducere de Ilie Gyurcik și Margareta Gyurcsik, Editura Amarcord, Timișoara, 2001, pp. 119-126.

⁴¹ Octavian, Paler, *Umbra cuvintelor-definiții lirice*, ed. cit., p. 7.

⁴² *Idem*

⁴³ A se vedea la Mircea Eliade când amintește de legendele semitice spunând că arborele vieții e situat în mare sau lângă o fântână. Astfel se poate deduce evoluția firească a lumii: semință-pom-floare.

⁴⁴ Cf. Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*, traducere de Marcel Aderca, Postfață de Cornel Mihai Ionescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000, pp. 329-335.

una concentrică și progresistă pentru poet. Poetul conștientizează că relațiile orizontale nu pot fi vitale fără ca relațiile verticale să fie clar cizelate, asumate și puse în funcțiune. Astfel poeziile evoluției și cele ale interiorizării reflectă o concentrică cunoaștere a lumii, cu aspectele ei vizibile și implicit denotate, tangibile și intangibile, și nu în ultimul rând, o autocunoaștere fără de care cunoașterea lumii devine imposibilă.

De pildă, în *Definiția melancoliei inefabile*, se realizează o legătură filială între imaginea eului și a copacului. Sentimentul complex și paradoxal al dorului, călătoria sunt etape ale unei evoluții, ce se doresc concretizate într-o comunicare cu cosmosul. A sta locului reprezintă o comunicare cu subteranele ființei, cu forța mundanului și cu cea a înaltului, a metafizicului. „Arborele vieții” la Octavian Paler își are rădăcinile înfipte în huma tare stâncoasă a munților Făgăraș, are un trunchi lung, drept, arbore bogate. Rădăcinile sugerând acele elemente primordiale, care întotdeauna îl leagă de locul natal, de satul Lisa, de o regiune ontologică și domestică. Trunchiul sugerează omul matur, care întotdeauna umblă drept, nefiind în stare de compromisuri, care ar putea duce la o viață mai puțin morală⁴⁵. Această atitudine morală și moralizatoare cauzează foarte multe complicații, dar niciodată nu se gândește să se compromită. Arborele copacului sunt numeroase și tânjesc spre cer, sugerând acea personalitate multilaterală a omului, a scriitorului, a poetului Octavian Paler. Symbolismul pomului dobândește pe măsură ce crește toate simbolurile totalizării, astfel prin verticalitatea sa arborele cosmic se umanizează și devine simbol al aceluși microcosmos vertical, care e omul.⁴⁶

De asemenea, *Definiția salcâmului* prezintă un traseu existențial de la rădăcini, pământ, apă până la drum. Setea de cunoaștere în acest poem capătă dimensiuni cosmice, devenind un vector verticalizant⁴⁷, o axă a lumii care leagă cele trei niveluri ale existenței, subteranul, prin rădăcinile lui, de unde se vitalizează cu apă, terestru prin trunchiul lui și

⁴⁵ Se știe că Octavian Paler pe tot parcursul vieții a luptat împotriva terorii cauzate de comunism și a încercat să rămână un om moral. Această atitudine se reflectă în toate ipostazele acestui individ: poet, scriitor, om de cultură, om de televiziune etc. Cf. Daniel Cristea-Enache, *op. cit.*, pp. 101-105.

⁴⁶ Cf. Gaston Bachelard, *Aerul și visele. Eseu despre imaginația mișcării*, traducere de Irina Mavrodin, în loc de prefață: „Dubla legitimitate” de Jean Starobinski; traducere de Angela Martin, Editura Univers, București, 1997, p. 187-191.

⁴⁷ Gilbert, Durand, *op. cit.*, p. 331.

celescul prin arborele acestui pom. Această latură tridimensională a eului creator orientează atenția spre nivelul acelei ascensiuni, care îi va oferi iluminarea spirituală. Acest drum al ascensiunii se întrepătrunde în poezia lui Octavian Paler ca o totalizare a devenirilor, fără de care nu se poate percepe existența.

O altă ipostază a copacului sacru, sacralizat apare prin punerea în evidență a focului adică al frecării ritmice al lemnului⁴⁸, care devine cenușă în poemul *Definiția alternativei imposibile*. Renașterea spirituală este cauzată de acel foc, care în mod implicit este Fiul jertfit, tutorele vertical al oricărui progres, coloana, crucea prin lemnul ars al sacrificiului. Poemele în care copacul, apare sub formă brută, fără viață în variantă de lemn, scândură, pădure moartă este prezent vectorul. Relațiile dintre lumină, foc și puritate pot fi ilustrate pe tot parcursul volumului, prin aceste simboluri câteodată corelate, altădată separate, lasând spațiu receptorului de a le corela și interpreta. Gaston Bachelard în studiul său evidențiază că „...focul care ne arde, dintr-o dată ne luminează”⁴⁹. Totuși, dacă acest foc se produce din lemnele sacru, poate avea latură de foc purificator. Acestui foc îi este atribuită și focul interior al corpului uman, care produce o ardere și treptat tot ceea ce este pământesc în noi se va arde, astfel lumina de la nivelul de simbol se înalță și devine un agent al purității⁵⁰.

În *Definiția soarelui* sunt întrunite elementele spectrale: lumina și soarele „Mai întâi lumina a fost poate copac”⁵¹, astfel copacul intrunește și simbolurile cunoașterii, al iluminării, al izbirii la lumină ceea ce ne duce la filosofia blagiană și la mitologia antică, unde Soarele era un astru tutelar căruia i se datorează viața, fiind dătător de căldură și lumină.

Umbra cuvintelor formulate în poemele interiorizării și ale evoluției sunt viziuni onirice la nivelul vizionarismului lui Octavian Paler. Orientează atenția cititorului către subtilitățile texturii poemelor, deoarece umbra este imaginea reflectată fără lumină, însă imaginea reflectată cu ajutorul luminii se poate realiza print-o oglindă, astfel înclinația poetului tinde către a dubla această perspectivă cu ajutorul acestui element.

⁴⁸ Gilbert, Durand, *op. cit.*, pp. 330-332.

⁴⁹ Gaston Bachelard, *Psihanaliza focului*, traducere de Lucia Ruxandra Munteanu, prefață de Romul Munteanu, Editura Univers, București, 19..., pp. 126-135.

⁵⁰ Cf. *Idem*.

⁵¹ Octavian, Paler, *Umbra cuvintelor-definiții lirice*, ed. cit., p. 40.

Astfel ajungem la un alt simbol esențial lumina, fără de care nu există viață, cunoaștere, iluminare, trecerea spre lumină. Metaforă esențială a universului, prin care Octavian Paler aspiră spre solaritate, vitalitate, frenezie dionisiacă și se declară adeptul luminii solare, considerând astrul selenar atotputernic.

În abordarea simbolisticii luminii în poeziile lui Octavian Paler trebuie amintit elementul luminii primordiale, care constituie imaginarul dominant al impulsului existențial, astfel umbra, opusul luminii este reflecția luminii în interpretarea tuturor simbolurilor, amintit și de exegeza literară „ trăim în alternanța astrală dintre lumină și întuneric”⁵². Acest aspect se poate urmări deja din titlul volumului și din a doua poezie, unde floarea-soarelui nu poate exista fără lumină, dar nici umbra nu ar exista fără lumină, soare. Umbra care în interpretarea titlului, *Umbra cuvintelor-definiții lirice*, 1970, impune două simboluri obsedante ale liricii, *umbra* și *cuvântul*. Interpretarea acestor simboluri ne conduce la un culoar discursiv prin care cititorul poate obține limitele viziunii poetului.

Umbra este opusul luminii, imaginea lucrurilor trecătoare, ireale chiar schimbătoare, în culturile arhaice umbra era considerată dublul persoanei, ca întruchipare a sufletului despărțit de trup. În etimologia cuvântului umbră⁵³ se poate găsi o sinonimie cu termenul care denumește sufletul. Semnul de egalitate propune înțelegerea cuvântului poetic ca dublu al psihéului.

Ființa și umbra sunt o entitate, un cerc, o figură circulară, un tot unitar, un dublu, un yin și yang, astfel proiecțiile eului se pot reflecta în umbră alcătuind un tot. Aceste precizări ne duc la studiul alterității, la problemele legate de celălalt, la relațiile individului cu celălalt. În titlul volumului *cuvântului*, logosului îi este atribuită o umbră, adică a vedea

⁵² coord. Marin Bucur, *op.cit.*, p. 467.

⁵³ În viziunea lui Ivan Evseev în *Dicționarul de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994, p. 100. , în imagologia populară, omul privea moartea ca pe o umbră, astfel prin umbră sufletul se poate metamorfoza, luând diferite forme: pasăre, fluture, animal. În culturile primitive oamenii erau convingși că oglinda sau pozele le fură sufletul și umbra. O altă abordare imagologică precizează că și apa poate fura umbra omului, atunci când îi reflectă chipul. Această precizare este strâns legată de umbra văzută de Carl Gustav Jung, care susține că umbra este o problemă morală care pune la încercare întreaga personalitate a eu-lui, deoarece nimeni nu-și poate realiza umbra fără sa dea dovadă cu prisosință de tărie morală .

dincolo de cuvinte⁵⁴, a descifra umbra cuvintelor, ceea ce reflectă aceste cuvinte. Umbra poate fi și un înțeles ascuns al fiecărui cuvânt scris în acest volum, sau poate sugera ascunzișurile ființei omenești, acele adâncimi, care nu sunt acceptate de poet.

Un posibil intertext cu acest titlu este poezia lui Lucian Blaga, *Cuvinte pe o stelă funerară, scrise în memoriam Alexandru Paleologu*, în care moartea este egală cu întoarcerea în propria noastră umbră.⁵⁵ Prin această viziune a poetului luminilor, putem constata că lumina și umbra sunt două jumătăți complementare, astfel în poezia lui Octavian Paler cuvintele sunt lumină, ele aduc cunoaștere, viziune nouă și deschidere către detectarea ramificațiilor secundare ale sensurilor acestor cuvinte, care sunt aduse de la umbră către lumină.

Imaginarul mineral și al fructelor apar în poemul *Definiția fructelor*, „Visele din somnul pământului/ fug din captivitatea minerală prin fructe”⁵⁶. Următoarele două poeme aparțin tematicii obiectuale⁵⁷ și apare și aici motivul copacului. Poemele cu titlurile *Definiția reîntoarcerii în noi*, *Definiția drumurilor* ilustrează o ascensiune, o evoluție, un drum înlăuntrul nostru prin care apare imaginea pomului răsturnat, care este simbolul coborâri în abisurile interioare ale ființei umane: „Drumurile despre care nu știam nimic,/ nu mai știam nici măcar că am umblat odată/ pe ele,/ ne prăfuiesc mâinile/ și ploile ruginite căzute din arbori uitați/ se urcă pe crengile înapoi.”⁵⁸. „Ne vedem în infinite oglinzi nevăzute,/ alergăm de la o imagine a noastră la alta/ și drumurile curg concentric în noi/ ca vârstele în carnea copacilor.”⁵⁹ Primele două versuri ale primului poem reprezintă imaginea drumului, prin care acest poem poate fi încadrat în tematica călătoriei, printr-un drum regresiv, o cale

⁵⁴ A se vedea simpatia lui Octavian Paler pentru mitologie și figurile mitologice, printre care în acest caz putem aminti de Homer-poetul orb al antichității, care este în strânsă legătură cu creația, cu ascunzișurile logosului, cu poiein-ul grecesc, laboratorul de creație, prin care putem reflecta sensurile ascunse ale cuvintelor.

⁵⁵ Lucian, Blaga, *Cuvinte pe o stelă funerară*, „Când murim, nu facem decât/ să ne retragem lin/ în propria noastră umbră./ Astfel moare un om, astfel un crin/ Absorbindu-ne în ea materia sumbră,/ umbra se întrupează/ în sfârșit pe deplin./ O, cămașă de in! O, ultim suspin!”

⁵⁶ Octavian, Paler, *Umbra cuvintelor-definiții lirice*, ed. cit., p. 47.

⁵⁷ După Matei Călinescu poezia obiectuală e acolo, unde este mit și simbol. Cf. Irina Mavrodin, *Poetică și poetică*, Editura Univers, București, 1982. pp. 57-59.

⁵⁸ Octavian, Paler, *Umbra cuvintelor-definiții lirice*, ed. cit., p. 48.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 73.

inversă către noi înșine, către acel eu al nostru despre care doar subconștientului nostru i se pare cunoscut. Al treilea vers introduce un alt element al obiectualului, praful provenit din lumile anterioare trăite, din viețile petrecute cu fel de fel de experiențe, iar această prezentă a ploii, al elementului acvatic, este benefic deoarece șterge elementele nesemnificative, lăsând în urmă doar și numai valorile, urcând înapoi pe crengi, sugerând ascensiunea spirituală. În acest proces poetul s-a izbit de foarte multe ori de uși închise „unde...bătut și n-a răspuns nimeni”⁶⁰, încercările nenumărate sunt sugerate de acea rană care e în scândura ușii, această imagine are semnificații multiple, rana poate fi una exterioară pe scândura ușii și una interioară cauzată de dezamăgirile încercărilor fără nicio șansă. Al doilea poem ilustrează imaginea noastră văzută în oglinzi nevăzute și infinite, sugerând schimbarea stărilor sufletești și necunoscutul din lumea interioară a creatorului de artă. Drumurile concentrice sunt asociate cu vârstele din carnea copacilor, ceea ce sugerează nervi senzitivi care după trecerea timpului devin din ce în ce mai sensibili, impulsurile lumii exterioare afectează acești nervi cu ușurință. Acest aspect poate fi urmărit și în viața poetului, care la bățânețe devine din ce în ce mai melancolic, mai solitar. Arborele, copacul ca și simbol se asociază cu imaginea muntelui, deoarece muntele este cel care îi va oferi pentru poet lemnul necesar și pentru leagăn și de sicriu. Această remarcă demostrează rădăcinile adânci ale munților Făgărașului, atât de iubit de poet. Locurile natale l-au definit de mic copil, și conștientizarea și asumarea originilor îl vor ajuta la resemnare. Acest arbore devine un arbore cosmic, prin puterea definitorie asupra vieții individului creator.

Sub semnul originarului și al dualității se află poezia, *Definiția paradoxului*, „Copilăria mării e-n munți./ Numai o lacrimă plecată dintr-o pleoapă de piatră/ poate duce vapoare.” Elementul paradoxal este latura existenței duale la nivelul existenței poetice, născut la munte, obsedat de mare și manifestându-și traiul existențial, din adolescență până la trecerea lui în neființă, la București unde întotdeauna tânjea după Lisa și după mare. Totuși pentru eul creator, copilăria mării e acea lume interioară care îi oferă liniște, iar această armonie este echivalentă cu munții din melegurile natale. Lacrima plecată este un element care insinuează trecerea și limitele impuse de destin, pleoapele de piatră

⁶⁰ *Ibidem*, p. 49.

sugerează contopirea sensibilității și a forței, doar un tărâm al pietrei al munților este capabil să ofere statornicie, chiar dacă vapoarele apar pe mare pentru poet, greutatea pot fi absorbite doar prin statornicie și neclintire.

Bibliografie

Bibliografia operei:

- Paler, Octavian, *Viața ca o coridă*, Editura Polirom, Iași, 2009.
- Paler, Octavian, *Umbra cuvintelor. Definiții lirice*, Editura Eminescu, București, 1970.
- Paler, Octavian, *Scrisori imaginare*, Editura Polirom, Iași, 2010.
- Paler, Octavian, *Poeme*, Editura Semne, București, 2008.
- Paler, Octavian, *Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*, Editura Polirom, Iași, 2012.

Bibliografie critică:

- Bachelard, Gaston, *Aerul și visele. Eseu despre imaginația mișcării*, traducere de Irina Mavrodin, în loc de prefață: „Dubla legitimitate” de Jean Starobinski; traducere de Angela Martin, Editura Univers, București, 1997.
- Bonardel, Françoise, *Filosofia alchimiei. Marea opera și modernitate*, traducere de Irina Bădescu și Ana Vancu, Editura Polirom, Iași, 2000.
- coord. Bucur, Marin, *Literatura română contemporană I. Poezia*, Editura Academiei Republicii Socialiste Române, București, 1980.
- Cistelecan, Alexandru, *Istoria literaturii române. Epoca postbelică- curs pentru uzul studenților*, Editura Universității „Petru Maior”, Tg-Mureș, 2007.
- Crăciun, Gheorghe, *Aisbergul poeziei moderne*, Editura Paralela 45, Pitești, 2009.
- Durand, Gilbert, *Figuri mitice și chipuri ale operei -de la mitocritică la mitanaliză-*, traducere din limba franceză de Irina Bădescu, Editura Nemira, București, 1997.
- Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului - introducere în arhetipologia generală*, traducere de Marcel Aderca, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000.
- Hölderlin Friedrich, *Imnuri și ode*, în românește de Stefan Augustin Doinaș și Virgil Nemoianu, Biblioteca pentru toți, Editura Minerva, București, 1977.

Martin, Mircea, *Generație și creație*, ediția a II-a nerevăzută, dar adăugită, ediție îngrijită și postfață de Gheorghe Jurma, Editura Timpul, Reșița, 2000.

Moraru, Cornel, *Lucian Blaga (monografie)*, Editura Aula, Brașov, 2004.

Marcel, Gabriel, *Omul problematic*, Editura Biblioteca Apostrof, col. Filosofie contemporană, Cluj, 1998.

Popper, Karl, *Filosofie socială și filosofia științei*, Editura Trei, Iași, 2000.

Ricoeur, Paul, *Memoria, istoria, uitare*, traducere de Ilie Gyurcik și Margareta Gyurcsik, Editura Amarcord, Timișoara, 2001.

Rohde, Erwin, *Psyche*, traducere de Mircea Popescu, Editura Meridiane, București, 1985.

Simion, Eugen, *Dicționarul general al literaturii române, P/R*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006.

Sorescu, Radu, *Opera lui Octavian Paler*, Editura Scrisul Românesc Fundația-Editura, Craiova, 2012.

Wittgenstein, Ludwig, *Filozófiai vizsgálódások*, Editura Atlantisz 2008.

Wunenburger, Jean-Jaques, *Utopia sau criza imaginarului*, traducere de Tudor Ionescu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.

Zaciu,, Mircea, Papahagi, Marian, Sasu, Aurel (coord.), *Dicționarul scriitorilor români, M-Q*, Editura Albatros, București, 2001.

The research presented in this paper was supported by the European Social Fund under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development , as part of the grant POSDRU/159/1.5/S/133652.